

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ПОЛОЖЕНЬ СТ. 616 КПК УКРАЇНИ В РОЗРІЗІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Ладняк Олена Олегівна

адвокат

Адвокатського об'єднання «СІ.ЕЛ.ЕС.»

м. Одеса, Україна

Повномасштабне військове вторгнення російської федерації на територію України в 2022 році призвело до необхідності невідкладного перегляду і змін в українському законодавстві. Зокрема, було внесено суттєві корективи у кримінальний процес, спрямовані на пристосування до вимог воєнного часу. Особливої уваги заслуговує зміна положень ст. 616 КПК України, що стосується застосування запобіжних заходів до осіб, які підозрюються чи обвинувачуються у вчиненні кримінальних правопорушень, але при цьому підлягають мобілізації або призову для проходження військової служби. Практика застосування цієї норми виявила низку проблем, які ускладнюють досягнення ефективного результату, зокрема щодо забезпечення прав осіб, що перебувають під вартою, та потреб воєнного часу.

Відповідно до ч. 1 ст. 616 КПК України, у разі введення воєнного стану, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України підозрюваний, обвинувачений, який під час досудового розслідування або судового розгляду тримається під вартою, крім тих, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочинів проти основ національної безпеки України, умисного вбивства двох або більше осіб або вчиненого з особливою жорстокістю, або поєднаного із зґвалтуванням або сексуальним насильством, або особливо тяжких корупційних кримінальних правопорушень чи у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених статтями 152–156-1, 258–258-6, частиною четвертою статті 286-1, статтею 348 Кримінального кодексу України, а також підозрюваний, обвинувачений, який згідно з підпунктом 1 пункту 3 примітки до статті 368 Кримінального кодексу України на момент вчинення кримінального правопорушення займав особливо відповідальне становище, має право звернутися до прокурора з клопотанням про ініціювання перед слідчим суддею або судом питання про скасування цього запобіжного заходу для продовження та/або проходження військової служби за призовом під час

мобілізації, на особливий період та/або військової служби за контрактом осіб рядового, сержантського і старшинського та офіцерського складу [1].

З аналізу зазначених положень можна виокремити одразу наступні умови, що ускладнюють процес їхньої практичної реалізації. По-перше, єдиним суб'єктом, який може ініціювати питання скасування запобіжного заходу з метою проходження військової служби, є прокурор. При цьому стаття не визначає чітко підстав для відмови прокурора у поданні такого клопотання до слідчого судді, що на думку автора дає прокурору значну дискрецію в прийнятті відповідного рішення. По-друге, це відсутність процедури оскарження відмови прокурора у зверненні до суду щодо скасування запобіжного заходу з метою проходження військової служби, що позбавляє підозрюваного та обвинуваченого ефективного механізму захисту прав у разі прийняття прокурором необґрунтованої відмови у задоволенні поданого ними клопотання. Варто також додати, що особливих вимог до клопотання підозрюваного чи обвинуваченого положення ст. 616 КПК України не містять, як і не містять підстав, за яких прокурор може відмовити у вказаному клопотанні.

Практика застосування ч. 1 ст. 616 КПК України національними судовими органами свідчить про значні розбіжності в підходах до вирішення питань усунення проблемних аспектів, пов'язаних з реалізацією вказаних положень КПК України. Зокрема, різні суди порізного оцінюють питання щодо мобілізаційного статусу підозрюваних або обвинувачених, що досить ускладнює правозастосування цієї норми. Так, у ряді випадків суди при ухваленні рішень враховують наявність доказів, що підтверджують призов особи на військову службу за мобілізацією в особливий період, а також висновок про придатність до військової служби в умовах воєнного стану [2]. Водночас мають місце також ухвали слідчих суддів, які прийняли рішення виключно на підставі наявності перебування особи на військовому обліку, з врахуванням обставин відсутності інформації, яка б ставила під сумнів можливість виконання такою особою обов'язків військової служби або ухилення від їх виконання [3].

Окрему проблему становить питання щодо того, як прокурор та суди повинні встановлювати придатність особи до військової служби в умовах воєнного стану, в тому випадку якщо особа виявила бажання проходити військову службу за мобілізацією, однак не має довідки військово-лікарської комісії, що визначала б придатність чи непридатність такої особи. Так, особи, які утримуються під вартою в умовах СІЗО, не можуть пройти військово-лікарську комісію для оцінки їх придатності за станом здоров'я. Для цього наразі відсутні будь-які законодавчі підстави. Зазначене створює ситуацію, коли прокурору необхідно встановити, а підозрюваному чи обвинуваченому довести, що

останній є придатним до військової служби без відповідного медичного висновку, зокрема довідки військово-лікарської комісії, як єдиного органу, що має повноваження визначати придатність за станом здоров'я військовозобов'язаних, що не просто ускладнює виконання цієї норми, а практично нівелює будь-яку можливість її реалізації.

З метою усунення проблем правозастосування ст. 616 КПК України та покращення ефективності її реалізації в умовах воєнного стану, пропонується внести низку змін. Зокрема, передбачити підстави для відмови прокурора у поданні клопотання про скасування запобіжного заходу слідчому судді в порядку ч. 1 ст. 616 КПК України, а також можливість оскарження такого рішення підозрюваним чи обвинуваченим. Також доречним вбачається надання права підозрюваному або обвинуваченому, а також їх захисникам, подавати клопотання про скасування запобіжного заходу в порядку ч. 1 ст. 616 КПК України у разі відмови прокурора у ініціюванні такого питання перед слідчим суддею. Практичним видається також необхідність розроблення механізму для проведення медичних оглядів осіб військово-лікарською комісією, які утримуються під вартою, для підтвердження їх придатності до військової служби в умовах воєнного стану. Це можна реалізувати аналогічно як для осіб, що відбувають покарання у пенітенціарних установах та мають можливість проходження військово-лікарської комісії, зокрема, на базі такої установи.

Крім того, з метою більшої ефективності та практичної реалізації положень ч. 1 ст. 616 КПК України, вбачається за можливе передбачити певний порядок взаємодії між органами прокуратури, судом і ТЦК та СП для підтвердження мобілізаційного статусу підозрюваних та обвинувачених, або ж передбачити прямо обов'язок прокурора подавати відповідний запит і його право на отримання відповідної інформації з ТЦК та СП при вирішенні питання можливості звернення із клопотання про скасування запобіжного заходу перед слідчим суддею, що дозволить забезпечити більш ефективний механізм не тільки реалізації положень ч. 1 ст. 616 КПК України, а й сприятиме процесу добровільної мобілізації.

Отже, обов'язковими умовами застосування положень ч. 1 ст. 616 КПК України є: застосування до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою; 2) підозра чи обвинувачення особи в кримінальних правопорушеннях, які не становлять виключень, визначених положеннями ст. 616 КПК України; 3) наявність підтвердження призову підозрюваного чи обвинуваченого під час мобілізації, на особливий період, з метою проходження військової служби; 4) відсутність ризиків, передбачених ч. 1 ст. 177 КПК України, та ризику ухилення від військової служби. Однак, положення ч. 1 ст. 616 КПК України, хоча й

були введені з метою спрощення процесу мобілізації осіб, які підозрюються чи обвинувачуються у вчиненні кримінальних правопорушень, та водночас мають недоліки, що ускладнюють застосування цих положень на практиці. Зокрема, відсутність чітких підстав для відмови прокурора, неможливість оскарження його рішення, а також проблеми з підтвердженням придатності до військової служби створюють перешкоди для реалізації цієї норми в умовах воєнного стану, про що свідчить національна судова практика та сотні ухвал про відмову в задоволенні клопотань чи повернення таких клопотань [4, 5, 6]. Враховуючи окреслені вище проблеми, запропоновані зміни, на думку автора, дозволять покращити ефективність застосування ч. 1 ст. 616 КПК України, сприятимуть зміцненню обороноздатності України та забезпечать належний правовий захист осіб, до яких застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. С. 88.
2. Ухвала Городищенського районного суду Черкаської області від 30.06.2023 по справі № 691/825/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111906428> (дата звернення: 19.12.2024).
3. Ухвала Жовтневого районного суду Миколаївської області від 12.09.2023 по справі № 477/495/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113408227> (дата звернення: 19.12.2024).
4. Ухвала Вищого антикорупційного суду України від 22.04.2022 у справі № 991/1372/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104060798> (дата звернення: 19.12.2024).
5. Ухвала Жовтневого районного суду м. Харкова від 27.03.2023 по справі № 639/878/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109829918> (дата звернення: 19.12.2024);
6. Ухвала Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 08.07.2024 по справі № 308/2468/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120260030> (дата звернення: 19.12.2024).